

mochten bedrijven worden opgericht zoals een tuinderij, een landbouw-bedrijf, een konijnenfokkerij, een looierij, een cocosolie-bedrijf, een slangenkwekerij (met de dichter-bioloog Leo Vroman als slangenhoeder). Wat bleef was de overvolte van de inmiddels verbeterde barakken. Evenwel: begin februari '43 begon de afvoer van de krijgsgevangenen naar Bandoeng en Tjimahi – het 'Nieuwe Kamp' werd leger en anderhalve week later was het geheel ontruimd.¹

Er zijn in de twee krijgsgevangenenkampen te Tjilatjap in totaal achttien gevangenen overleden, 'het merendeel', aldus overste Poulus, 'aan oude kwalen'², vijftien van hen in de periode van 'Alva's' schrikbewind.

*

Niet alleen in Tjilatjap maar ook elders op Java werden krijgsgevangenen door de Japanners aan het werk, soms aan als vernederend bedoeld werk gezet. Een aantal technici werd *Nippon*-werker en mocht eerst buiten de kampen wonen, maar aan dat voorrecht werd spoedig een einde gemaakt. Van de kampen in Soerabaja uit werden talrijke gevangenen ingezet bij opruimings- en herstelwerkzaamheden in de grondig vernielde haven. Hier willen wij evenwel speciaal stilstaan bij een kleine groep die door de Japanners bij hun berichtgeving en speciaal ook bij hun radiopropa-

Japanners aan de officieren werden uitgekeerd, èn de militaire kas die een lagere beroepsmilitair bij zich had. Ieder kreeg een eigen rekening waarop gestorte bedragen bijgeschreven en waarvan opgenomen bedragen afgeschreven werden; de kampbank werkte dus, aldus later Frankfurter, 'als een soort girokantoor'. (A. Frankfurter: *In klinkende munt. Herinneringen van een bankier* (1961), p. 145). Het was via die kampbank dat het aanvullend voedsel gekocht en naar billijkheid verdeeld werd. Frankfurthers plan was, schreef Veenstra later, 'in een kamp, waar corruptie, geknoei en de meest onbehaaglijke gevolgen van de wet van vraag en aanbod schering en inslag waren, . . . een wonder van rechtvaardigheid. En het was ook een wonder dat de kampleiding het, nog wel na lang delibereren, toch aanvaardde.' (Veenstra: 'Een communistisch bankier', artikel in de feestkrant ter gelegenheid van de zilveren bruiloft van het echtpaar Frankfurter, 17 maart 1956)

¹ Vóór die grote afvoer waren uit het Nieuwe Kamp omstreeks september '42 allen die werkzaam waren geweest in de suikercultuur, als groep naar het al overvolle Jaarmarktkamp in Soerabaja overgebracht – de Japanners waren blijkbaar van plan, hen als *Nippon*-werkers in te zetten. In het genoemde kamp was de groep ingesloten in een haastig geconstrueerd subkampje dat uit een soort beestenkooien bestond. Op weg naar Flores trof Veenstra een half jaar later de groep nog steeds in die beestenkooien aan. ² H. Poulus: 'Verslag', p. 12.